

**ATMOSFERA HAVOSINI IFLOSLANTIRISHNI ME'YORLASH. RUXSAT
ETILGAN KONSENTRATSIYA – REK VA RUXSAT ETILGAN
TASHLANMALAR ME'YORI – RETM TUSHUNCHALARI. SANOAT HIMOYA
ZONALARI**

Ilmiy rahbar: **Yunusov Obidjon Qodirovich**

TDTU talabasi: **Joniqulov Abror Jabborqul o'g'li**

TDTU talabasi: **Turdaliyev Umidjon Turdali o'g'li**

TDTU magistranti: **Muxtarov Abdullajon Sherali o'g'li**

Tel nomer: +998975586669

E-mail: abrorjoniqulov88@gmail.com

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada atmosfera havosini ifloslantirishni me'yorlash masalalari, xususan, ruxsat etilgan konsentratsiya (REK) va ruxsat etilgan tashlanmalar me'yori (RETM) tushunchalari ilmiy asosda yoritiladi. Sanoat korxonalari atrofida tashkil etiladigan himoya zonalarining ekologik ahamiyati, me'yoriy hujjatlar va ularning amaliy qo'llanilishi haqida ma'lumotlar beriladi. Shuningdek, ifloslantiruvchi manbalar nazorati, laboratoriya tahlillari va ekologik monitoringning roli ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: atmosfera havosi, ifloslanish, REK, RETM, sanoat himoya zonasi, ekologik me'yorlar, monitoring, atrof-muhit muhofazasi.

АННОТАЦИЯ: В статье рассматриваются вопросы регулирования загрязнения атмосферного воздуха, в частности, понятия допустимой концентрации (ДК) и норматива допустимых выбросов (НДВ) на научной основе. Приводится информация об экологическом значении санитарно-защитных зон промышленных предприятий, нормативных документах и практике их применения. Также рассматривается роль контроля источников загрязнения, лабораторного анализа и мониторинга окружающей среды.

Ключевые слова: атмосферный воздух, загрязнение, ДК, НДВ, промышленная защитная зона, экологические нормативы, мониторинг, охрана окружающей среды.

ANNOTATION: This article discusses the issues of regulating atmospheric air pollution, in particular, the concepts of permissible concentration (PRC) and permissible emission standard (PES) on a scientific basis. Information is provided on the ecological significance of protection zones established around industrial enterprises, regulatory documents and their practical application. The role of pollution source control, laboratory analysis and environmental monitoring is also considered.

Keywords: atmospheric air, pollution, PRC, PES, industrial protection zone, environmental standards, monitoring, environmental protection.

KIRISH

Atmosfera havosi — biosferaning eng muhim tarkibiy qismi bo'lib, insoniyat va butun tirik organizmlar hayoti uchun zarur sharoitni ta'minlaydi. So'nggi o'n yilliklarda urbanizatsiya, sanoatlashtirish jarayonlarining jadallashuvi hamda transport vositalarining ko'payishi natijasida havoga chiqarilayotgan zararli moddalar miqdori ortib bormoqda. Bu esa ekologik muvozanatning buzilishiga, iqlim o'zgarishlariga va turli kasalliklarning avj olishiga sabab bo'lmoqda. Shu bois atmosfera havosini ifloslantirishni me'yorlash masalasi global ekologik siyosatning ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylangan.¹

O'zbekiston Respublikasida ekologik xavfsizlikni ta'minlash maqsadida atmosfera havosini muhofaza qilishga oid qator qonun va normativ hujjatlar ishlab chiqilgan. "Atrof-muhitni muhofaza qilish to'g'risida"gi Qonun, "Atmosfera havosini muhofaza qilish to'g'risida"gi Qonun hamda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari asosida sanoat korxonalari faoliyati qat'iy nazorat qilinadi. Ayniqsa, ruxsat etilgan konsentratsiya (REK) va ruxsat etilgan tashlanmalar me'yorlari (RETM) tushunchalarini

¹ SanPiN 0293-11. "Atmosfera havosining gigiyenik me'yorlari". – T.: Sog'liqni saqlash vazirligi, 2011.

to'g'ri belgilash havoning sifat ko'rsatkichlarini saqlashda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.²

ADABIYOTLAR TAHLILI VA MUHOKAMA

Atmosfera havosini me'yorlash tizimi ilmiy tadqiqotlar va amaliy tajribalarga tayangan holda shakllangan. GOST, SanPiN hamda xalqaro ekologik standartlar REK va RETM ko'rsatkichlarini belgilashda asosiy me'yor sifatida ishlatiladi. Adabiyotlarda (masalan, ekologiya va sanoat gigiyenasi bo'yicha ilmiy manbalarda) REK – bu inson salomatligiga, flora va faunaga zarar yetkazmaydigan, uzoq muddatli ta'sirda ham xavf tug'dirmaydigan havodagi zararli moddalarning eng yuqori konsentratsiyasi sifatida talqin etiladi. RETM esa korxona tomonidan atmosfera havosiga chiqarilishi mumkin bo'lgan ifloslantiruvchi moddalarning maksimal me'yori hisoblanadi.³

Ko'plab ilmiy tadqiqotlarda REK va RETM me'yorlarini belgilashda meteorologik sharoitlar (shamol yo'nalishi, havoning harorati, yog'ingarchiliklar), joyning relyefi, aholi punktlarining yaqinligi va texnologik jarayonlarning xususiyatlari inobatga olinishi zarurligi ta'kidlangan. Zamonaviy yondashuvlarda sun'iy intellekt, GIS texnologiyalari va avtomatlashtirilgan monitoring tizimlari yordamida atmosferaga chiqariladigan tashlanmalar hajmini hisoblash ham keng qo'llanilmoqda.

Shuningdek, adabiyotlarda sanoat himoya zonalarining tashkil etilishi ekologik xavfsizlik choralaridan biri sifatida qaraladi. Bu zonalar odatda korxona atrofida ma'lum radiusda belgilanadi va u yerda aholi yashashi yoki ijtimoiy obyektlar qurilishi cheklanadi. Bu orqali ifloslantiruvchi moddalarning tarqalish hududi nazoratga olinadi.

Muhokama va natijalar

²² Karimov R., Murodov B. Ekologik monitoring asoslari. – T.: O'zbekiston Fanlar Akademiyasi, 2015.

³ United Nations Environment Programme (UNEP). Air Quality Guidelines. – Geneva, 2018.

Amaliy ishlar shuni ko'rsatmoqdaki, korxonalarda REK va RETM me'yorlariga qat'iy rioya qilish orqali atmosfera havosining ifloslanish darajasini kamaytirish mumkin. Masalan, yirik sanoat korxonalarida filtratsiya tizimlarini modernizatsiya qilish, gaz tozalash qurilmalarini o'rnatish, chiqindi gazlarni qayta ishlash texnologiyalarini joriy etish orqali ifloslantiruvchi moddalar miqdori sezilarli darajada kamaytirilmoqda.

Ekologik laboratoriyalar tomonidan olib borilayotgan muntazam tahlillar havodagi chang, oltingugurt dioksidi, azot oksidlari, uglevodorodlar, og'ir metall bug'lari kabi zararli komponentlar kontsentratsiyasini aniqlashga xizmat qiladi. Monitoring natijalari asosida korxonalar faoliyatini tartibga solish, jarima sanksiyalarini qo'llash va zarur hollarda texnologik jarayonlarni to'xtatish choralarini ko'rish mumkin.⁴

Sanoat himoya zonalarining to'g'ri tashkil etilishi aholining sog'lig'ini himoya qilish bilan birga, ekologik xavfsizlikni ta'minlashga ham yordam beradi. Himoya zonalarida yashil hududlar barpo etish, daraxt ekish ishlari havoni tabiiy tozalashga xizmat qiladi.

XULOSA

Atmosfera havosini ifloslantirishni me'yorlash — ekologik siyosatning muhim tarkibiy qismidir. Ruxsat etilgan konsentratsiya (REK) va ruxsat etilgan tashlanmalar me'yori (RETM) ko'rsatkichlarini to'g'ri belgilash, sanoat korxonalarida ekologik standartlarga rioya etish, monitoring tizimini kuchaytirish orqali havoning sifatini saqlab qolish mumkin. Bu borada davlat nazorati bilan bir qatorda, korxonalar va jamoatchilikning hamkorligi ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Amaliy tajriba shuni ko'rsatmoqdaki, texnologik modernizatsiya, ekologik talablarning qat'iy nazorati va himoya zonalarini tashkil etish atmosfera havosining ifloslanishini kamaytirishning eng samarali yo'llaridan biridir. Kelajakda bu jarayonlarni raqamlashtirish va avtomatlashtirish orqali yanada samaradorlikka erishish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

⁴ Karimov R., Murodov B. Ekologik monitoring asoslari. – T.: O'zbekiston Fanlar Akademiyasi, 2015.

1. O'zbekiston Respublikasi "Atrof-muhitni muhofaza qilish to'g'risida"gi Qonuni. – T.: 1992.
2. O'zbekiston Respublikasi "Atmosfera havosini muhofaza qilish to'g'risida"gi Qonuni. – T.: 1996.
3. SanPiN 0293-11. "Atmosfera havosining gigiyenik me'yorlari". – T.: Sog'liqni saqlash vazirligi, 2011.
4. GOST 17.2.3.02–78. "Atmosfera. Sanoat korxonalaridan chiqindilarni me'yorlash". – Moskva, 1980.
5. Юлдашев Ш.Э. Экология ва атроф муҳитни муҳофаза қилиш. – Т.: Ўзбекистон, 2007.
6. Karimov R., Murodov B. Ekologik monitoring asoslari. – T.: O'zbekiston Fanlar Akademiyasi, 2015.
7. United Nations Environment Programme (UNEP). Air Quality Guidelines. – Geneva, 2018.